

Koca Mustafa Paşa Külliyesi içindeki Sâliha Hatun Türbesi

sebilin sütunları ve başlıkları kaybolmuştur. Sonraki yıllarda sebilin boşluğu çimento ile sıvanarak kapatılmıştır. Soldaki ise Karesi Mutasarrıfı Behçet Paşa'nın kız kardeşi Hacı Emine Hanım tarafından vakfedilmiş olup büyük ölçüde Tanzimat üslûbunda bir yapıdır.

Türbeler. Rifat Paşa Sebili'nin bitişiğindeki Sümbül Efendi Dergâhı'nın şeyhlerine ait türbeler bulunmaktadır. Bunların arkasındaki bahçe içinde büyük ahşap konak dergâh şeyhinin eviydi. Şehrin ruhaniyetli ve önemli dinî merkezlerinden biri halini alan Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi, başta gelen ziyaret yerlerinden biri olarak İslâmlaşan ve Türkleşen bu çevrede Türkler'in yoğun biçimde yaşadığı bir mahallenin doğmasını sağlamış ve çok yakın tarihlere gelinceye kadar bu özelliğini korumuştur. Bu eski İstanbul mahallesi karakteri Yahya Kemal Beyatlı'nın bu semtin adını verdiği bir şiirinde de tasvir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 366-369; Âli Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 160^b; Eviya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 306; *Hadîkatü'l-üverâ*, s. 20; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 162; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 224-230; Hammer, *Constantinopolis und der Bosphoros*, Pesth 1822, I, 432; [Konstantios], *Constantiniade ou description de Constantinople ancienne et moderne* (trc. M. R.), İstanbul 1846, s. 109-110; A. G. Paspatis,

Byzantini Meletai, İstanbul 1877, s. 318-320; *Sicill-i Osmânî*, IV, 371; A. van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, London 1912, s. 106-121; J. Ebersolt - A. Thiers, *Les églises de Constantinople*, Paris 1913, s. 75-89; A. M. Schneider, *Byzans Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin 1936, s. 52; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 55, 67; H. H. Russack, *Byzans und Stambul. Sagen und Legenden von Goldenen Horn*, Berlin 1941, s. 129; Danişmend, *Kronoloji*, I, 430; Semavi Eyice, "Remarques sur deux anciennes églises d'Istanbul", *Actes du IXe congrès international d'études byzantines*, İstanbul 1955, I, 184-195; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 42; a.mlf., *Son Devir Bizans Mimârisi*, İstanbul 1980, s. 7-14; a.mlf., "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Osmanlı-Türk Mimarisindeki Yeri", *TD*, V/8 (1953), s. 153-182; R. Janin, *Les églises et les monastères*, Paris 1969, s. 27-32; a.mlf., "Les couverts secondaires de Psamatthia", *Echos d'orient*, XXXII, Paris 1933, s. 326-331; T. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, London 1971, s. 3-14; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 281-284; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 172-176; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârisi V*, s. 273-277, 278, 279, 281; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Eviya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul 1989, s. 120-123; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 195, 265, 710; J. Pargoire, "Constantinople - Saint André de Krisis", *Echos d'orient*, XIII (1910), s. 84-87; G. Gerola, "Le veduta di Constantinopoli di Cristoforo Buondelmonti", *Rivista di Studi Bizantini e Neollenici*, III, Roma 1931, s. 249; Neşet Köseoğlu, "Sümbül Efendi'yi Ziyaret", *TTOK Belleteni*, sy. 135 (1953), s. 11-17; Tahsin Yazıcı, Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri Çelebi Muhammed Cemaleddin, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1956 s. 87-113; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 76.

SEMAYİ EYİCE

KOCA NİŞANCI MUSTAFA ÇELEBİ

(bk. CELÂLZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ).

KOCA RÂĞİB PAŞA

(bk. RÂĞİB PAŞA):

KOCA SEKBANBAŞI RİSÂLESİ

Nizâm-ı Cedîd'i savunma amacıyla yazılan risâle.

III. Selim devri (1789-1807) askerî yenilenmesini tanıtıcı mahiyetteki eserler yanında bu yenilenmenin gerekliliğini savunanlar içinde, daha ziyade

Koca Sekbanbaşı Risâlesi yakıştırmasıyla bilinen ve asıl adı *Hulâsatü'l-kelâm fî reddi'l-avâm* olan eser önemli bir yer tutar. Risâlenin müellifi olarak çeşitli isim ve ihtimaller öne sürülmüş olmakla beraber kesin bir sonuca varılamamıştır. Yeniçeri Ağası Tokatlı Mustafa Ağa'nın eserin yazarı olduğu ileri sürülmekle birlikte bu bilgi şüphelidir (konuyla ilgili tartışmalar için bk. Beydilli, *İlmi Araştırmalar*, sy. 9 [2000], s. 45-66; Birinci, s. 105-120). Nizâm-ı Cedîd'i tanıtan eserlerin başında gelen, Mahmud Râif Efendi'nin 1798'de Mühendishâne Matbaası'nda Fransızca olarak basılan *Tableau des nouveaux réglemens de l'Empire ottoman* adlı eserinin Türkçe özgün metne dayanan Fransızca tercümesinin kendi elinden çıkmadığının ve mütercime havale edildiğinin tesbiti karşısında (Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne*, s. 155) bunun da anonim nitelikte, bir veya birkaç kişinin katılımı ile hazırlanmış ısmarlama bir eser olabileceği ihtimali ağırlık kazanmakta ve bu husus özellikle eser için tenkidî kuvvet bulmaktadır. Risâlenin İngilizce tercümesine eserinde yer veren ve çağdaş bir kaynak olan Wilkinson'un kaydına göre 1804'te III. Selim'in emriyle kaleme alınmıştır (*An Account of the Principalities*, s. VII).

Eserin telif tarihi, metninde yer alan "... geçen sene, 1217 senesi ..." ifadesinden hareketle 1218 (1803) olarak tesbit edilmektedir. Rumeli'deki dağlı eşkıyalara karşı Nizâm-ı Cedîd askerinin sürdürdüğü başarılı harekât esnasında dile getirilen bu tarihin, anlatımın ayrıntılarına dayanılarak ve bunların başka kaynaklarla karşılaştırılarak sınırlanması mümkün olabilmektedir. Metindeki "... kemal mer-tebe ortalık kış, kar, yağmur ve çamur iken ve eşkıya bir karyede mahfûzen dururlarken" ifadesinin eşkıyanın Ballı köyünde (Vâsıf, vr. 243^b-245^b; Cevdet, VII, 257) 1217 yılı içindeki (1803 yılı kışının ilk üç ayı) kısırılma hadisesine işaret etmekte olduğu açıktır. Aynı olayı zikreden, bu başarı vesilesiyle Nizâm-ı Cedîd'i tanıtan ve gerekliliğini savunan bir başka risâle olarak kaleme alınan Seyyid Mustafa'nın *Diatribes* unvanlı eserinin 1803'te basılmış olmasından hareketle bu eserin de 1218 yılının Mart 1804'e rastlayan kısmını bir tarafa bırakarak aynı yıl içinde yazılmış olduğu kabul edilebilir.

Risâlenin telif sebebi olarak Nizâm-ı Cedîd uygulamasına muhalif olmasından

ötürü Şehzade Mustafa'nın (IV. Mustafa) aydınlatılması amacıyla kaleme alındığı ifade edilmekle beraber (Cevdet, VII, 289-290) bunun kabul edilir bir yanı yoktur. Eser Nizâm-ı Cedîd uygulamasına karşı oluşan muhalefete, henüz hâfizalarda canlı olarak yaşamakta olan yakın geçmişin ağır askerî bozgunlarını, hezimetlerini ve toprak kayıplarını, ordunun içinde bulunduğu çöküntüyü, düşman karşısına çıkmayan perişan durumunu ve nihayet savaş kabiliyetini tamamen kaybetmiş olduğunun açıkça itiraf edildiğini hatırlatır. Askerî yenilenmenin kaçınılmazlığını ve Avrupa usullerinin kabul edilmesindeki mutlak zarureti vurgular. Bu anlatımın, genelde ağır bir dil kullanan ve ileri sürdüğü haklı tenkitleri çok defa acımasız bir sertlikle sürdüren ifadesi eserin kaleme alınma gerekçesini de ortaya koyar.

Eser genel mahiyette bir girişle başlar ve böyle bir risâlenin kaleme alınmasının gerekçelerine kısa bir temastan sonra eğitilmiş askerinin gerekliliğini anlatmaya girişir. Yer yer soru-cevap şeklinde düzenlenen anlatım birtakım başlıklara bölünmüştür: "İbtidâ Nizâm-ı Cedîd'in vaz'ına ve bazılarının la'n ve ta'nına sebep nedir onun beyânındadır"; "Asâkir-i atıkamızın hîn-i vaz'larında olan keyfiyyât ile şimdiki halde olan halleri beyânındadır"; "Tâlimden asıl maksud ne olduğuk beyânındadır"; "Emîn-i câsus bulunmak tarihini beyan ve casus belâsiyle bir koca ordunun perişâniyetini ilân eden makâle-i acîbe ve garîbedir"; "Îrâd-ı cedîd hazinesinin vaz'ı niçindir ve bu mal nereden cem' ve ne mahalle sarfolunur onun beyânıdır" (Koca Sekbanbaşı Risâlesi, haz. Abdullah Uçman).

Risâle, daha önceki devirlerden örneklemelerde bulunmakla beraber genelde 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında yaşanan zafiyet halini takip eder ve bunu çeşitli kritik vurgulamalarıyla 1792 Yaş barışına kadar getirir. Ordunun içinde bulunduğu perişanlık halinde 1791 Zıftovi barışından sonra Rus cephesinde mücadeleye devam edilememesinin belirtilmesi, III. Selim'in ısrarına rağmen savaşmayacağını beyan etmesi, bunun ordu ricâlinin tanzim ettiği bir mazharla İstanbul'a bildirilmesi, risâlenin askerî yenilmeye karşı çıkarıların yüzüne vurduğu en dramatik sahnesidir (a.g.e., s. 60-61). Yakın devrin olaylarını bir görgü şahidinin müşahede ve bilgi sağlamlığı içinde veren risâlede, eski tasarruflara bir son veren ve yeni vergilendirmeleri kaçınılmaz

kılmış olan îrâd-ı cedîd uygulamasının büyük bir vukufu savunulması, bu kısımda teknik bilgiye sahip bir kişinin müdahalesinin bulunduğu şüphesini uyandırmaktadır. Eserin çeşitli yayımları olmakla beraber (TOEM, 37/42 ilâve, İstanbul 1328; Abdullah Uçman, İstanbul, ts. [1976]; İng. trc. W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London 1820, s. 265-355) mevcut yazmalarının karşılaştırılmasıyla ilmi bir neşri henüz yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sekbanbaşı Risâlesi (TOEM ilâvesi), İstanbul 1328; a.e. (haz. Abdullah Uçman), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser); a.e. (Cevdet, *Târih* içinde), VII, 289-301; Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 6013, vr. 243^b-245^b; Cevdet, *Târih*, VII, 257, 289-290; W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London 1820, s. VII, 265-355; Zinkeisen, *Geschichte*, VII, 323 vd.; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, s. 155; a.mlf., "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Risâlesi", *TED*, sy. 13 (1987), s. 387-479; a.mlf., "Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est", *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 45-66; Ali Birinci, "Koca Sekbanbaşı Risâlesinin Müellifi Tokatlı Mustafa Ağa (1131-1219)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 105-120.

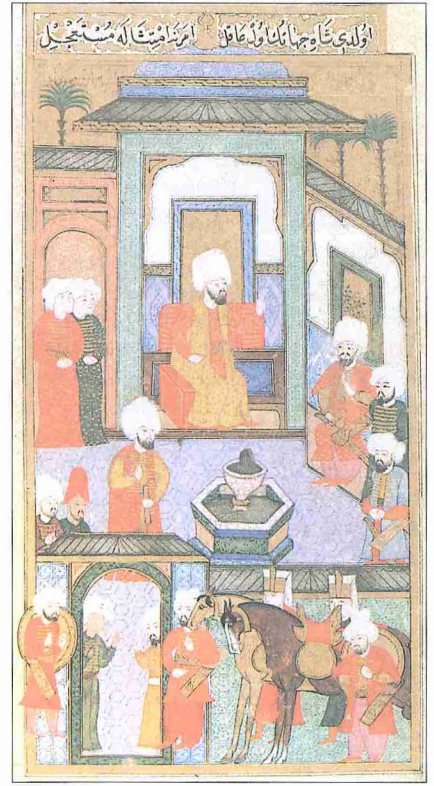
DİA

KOCA SİNAN PAŞA

(ö. 1004/1596)

Osmanlı sadrazamı.

Arnavut asıllı Ali adlı bir köylünün oğlu olup Luma'da Topojani'de, bir başka rivayete göre ise Delvine'de dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte ikinci sadâreti sırasında yetmiş yaşında olduğundan hareketle 1520 yılına doğru doğduğu ileri sürülür. Çağdaş kaynaklarda seksen doksan yaşlarına kadar yaşadığından bahsedilir (Selânikî, s. 581-583). "Koca" dışında Yemen ve Tunus fâtihi lakaplarıyla da anılır. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde beş kere sadârette bulunmuş, kendine has kişiliği, adamları, serveti ve vakıfları ile şöhret kazanmıştır. Küçük yaşta devşirilerek kendisinden önce saraya alınan ağabeyi Ayas Paşa'nın yardımıyla Enderun'a girdi. Ağabeyinin sayesinde kısa sürede yükselerek Kanûnî Sultan Süleyman'ın çarşnığır başısı oldu. Daha sonra Malatya sancak beyliğiyle saraydan çıktı; ardından Kastamonu, Gazze ve Nablus sancak beyliklerinde bu-

Sadrazam Koca Sinan Paşa'yı tasvir eden bir minyatür (*Târih-i Feth-i Yemen*, İÜ Ktp., TY, nr. 6045, vr. 7ⁿ)

lunduktan sonra Zilhicce 971'de (Temmuz 1564) Erzurum, Rebîülevvel 973'te (Ekim 1565) Halep ve 24 Cemâziyelâhir 975'te (26 Aralık 1567) Mısır beylerbeyi oldu. Yavuz Sultan Selim'in kızının kızıyla evlendiği ve Emine Hatun isimli bir kızının doğduğu bir arzuahlden anlaşılmaktadır.

Mısır beylerbeyliği sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli mesele Yemen'de İmam Mutahhar'ın isyanıdır. İsyanı bastırmak üzere Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa vezâret pâyesiyile serdar olarak görevlendirilmiş, emrine verilen askerinin önemli bir kısmı ile malî desteğin Mısır hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı. Sinan Paşa, Yemen isyanının görüşüldüğü Kahire'de toplanan bir divanda ağabeyi Ayas Paşa'nın katlinden sorumlu gördüğü Lala Mustafa Paşa ile anlaşmazlığa düştü ve onu azlettirerek 21 Safer 976'da (15 Ağustos 1568) Yemen serdarlığının vezâret pâyesiyile kendisine verilmesini sağladı. Mekke üzerinden Yemen'e varan paşa önce buradaki Kahire Kalesi'ni aldı, gönderdiği kuvvetlerle Aden ve civarını, daha sonra San'a'yı ve ardın-